ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 4, številka 1, 2000 · ISSN 1408-2969

ETIKA IN FEMINIZEM

Debra Satz

Trgovanje z ženskim reproduktivnim delom

prevedel Jan Bregant

Citiranje: Debra Satz, »Trgovanje z ženskim reproduktivnim delom«, *Analiza: časopis za kritično misel* 4, št. 1 (2000): 101–120.

Prevod. Licenca Creative Commons, ki velja za arhiv revije, za prevode ne velja; pravice izvirnika pripadajo njegovim imetnikom.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Debra Satz*
prevedel Jan Bregant

TRGOVANJE Z ŽENSKIM REPRODUKTIVNIM DELOM+

Na razvoj socialne politike v dvajsetem stoletju so odločilno vplivala nesoglasja o razširitvi trgovanja na področje človekove zasebnosti. Poglavitno vprašanje je bilo, v kolikšni meri, ob kakšnih pogojih in iz katerih razlogov bi morali trgovanje omejiti.[1] V zadnjem času je ameriška družba začela trgovati tudi z ženskim reproduktivnim delom. Številni ljudje so prepričani, da je trgovanje z ženskim reproduktivnim delom, s kakršnim imamo, denimo, opraviti v primeru pogodbene nosečnosti,[2] bolj problematično od drugih oblik trgovanja z delom. Ker so zagovorniki prepričani, da obstaja med obravnavanjem trgovanja z reproduktivnim delom in obravnavanjem drugih oblik dela nesimetričnost, bom to imenovala trditev o nesimetričnosti. Zagovorniki trditve o nesimetričnosti pravijo, da je obravnavanje reproduktivnega dela kot blaga, kot nečesa, kar krojijo načela ponudbe in povpraševanja, ki uravnavajo gospodarska tržišča, slabše od obravnavanja drugih oblik človeškega dela kot blaga. Ali je trditev o nesimetričnosti resnična? In če da, zakaj bi ji verjeli?

V članku bom najprej predstavila svojo kritiko nekaterih običajnih zagovorov trditve o nesimetričnosti,[3] nato pa še svojo alternativno obliko njenega zagovora.

** Rada bi se zahvalila vsem, ki so mi s koristnimi nasveti in pripombami pomagali pri nastajanju tega članka, še zlasti pa Elizabeth Anderson, Richardu Arnesonu, Michaelu Bratmanu, Jiwei Ciju, Rachel Cohon, Johnu Dupréju, Howardu Eilberg-Schwartzu, Johnu Ferejohnu, Geoffu Garrettu, Margo Horn, Andrewu Levinu, Susan Okin, Margaret Jane Radin, Richardu Terdimanu, Marku Tunicku, Jacobu Weinerju, Elisabeth Wood in urednikom *Philosophy & Public Affairs*. Zahvaljujem se tudi vsem udeležencem razprav na seminarjih iz politične in feministične filozofije na standfordski univerzi, kjer sem predstavila predhodne verzije tega članka. Ta članek sta sofinancirala *Stanfordski univerzitetni humanistični center* in *NEH Summer Grant*.

++ Prevedeno po "Markets in Women's Reproductive Labor", *Philosophy & Public Affairs*, 21/2 (pomlad 1992), str. 107-131. – op. prev.

[1] *Glej* Karl Polanyi, *The Great Transformation* (Boston: Beacon Press, 1970); Gosta Esping-Anderson, *Politics Against Markets: The Social Democratic Way To Power* (Princeton: Princeton University Press, 1985); Michael Walzer, *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality* (New York: Basic Books, 1985); Richard M. Titmuss, *The Gift Relationship: From Human Blood to Social Policy* (New York: Pantheon Books, 1971); Margaret Jane Radin, "Market Inalienability", *Harward Law Revue*, 100 (1987), str. 1849-1937; Viviana A. Zelizer, "Human values and the Market: The Case of Life Insurance and Death in Nineteenth Century America", *American Journal of Sociology*, 84 (1978), str. 591-610.

[2] Pojma *pogodbena nosečnost* in *pogodba o nosečnosti* bom uporabljala namesto zavajajočega pojma *nadomesten*. Tako imenovana nadomestna mati v resnici ni nadomestna, temveč biološka mati. V tem članku ne predpostavljam ničesar o tem, kdo je in kdo ni "prava" mati.

[3] *Glej* Elizabeth S. Anderson, "Is Women's Labor a Commodity?", *Philosophy & Public Affairs*, 19/1 (zima 1990), str. 71-92; Christine Overall, *Ethics and Human Reproduction: A Feminist Analysis* (Boston: Allen and Uwin, 1987); Mary Warnock, *A Question of Life: The Warnock Report on Human Fertilisation and Embryology* (Oxford: Basil Blackwell, 1985); Martha Field, *Surrogate Motherhood: The Legal and Human Issues*

Moja odkritja bodo morda koristna tudi za novi argument proti pogodbeni nosečnosti, saj so bili, denimo, številni argumenti, ki jih bom v članku obravnavala, včasih del splošnejših argumentov zoper obravnavanje človeškega dela kot blaga. Teh splošnih argumentov tu ne bom obnavljala, osredotočila se bom le na tiste argumente zoper pogodbeno nosečnost, ki so *odvisni* od trditve o nesimetričnosti. Prepričana sem, da trditev o nesimetričnosti povzema naše intuicije o obravnavanju človeškega dela kot blaga in da hkrati priskrbi prepričljiv argument zoper pogodbeno nosečnost.

Številne feministke trdijo, da je trditev o nesimetričnosti resnična, ker gre pri ženskem reproduktivnem delu za posebno vrsto dela, ki ga ne bi smeli obravnavati po tržnih načelih. Med ženskim reproduktivnim delom in človeškim delom nasploh zarisujejo ostro mejo: medtem ko lahko človeško delo kupimo in prodamo, žensko reproduktivno delo po svoji intrinzični naravi ni naprodaj. Po njihovem mnenju pogodbena nosečnost dopušča širitev trga na "zasebno" področje spolnosti in reprodukcije. Tak vdor gospodarskega v osebno naj bi bil neprimeren zaradi nespoštovanja intrinzične, posebne narave reproduktivnega dela. Kot zapiše ena od avtoric: "Obravnavanje ženskega porodnega dela kot blaga ponižuje ženske, ki to delo opravljajo."[4]

Dokazati bom poskušala, da je tak način zagovarjanja trditve o nesimetričnosti napačen. Ker se strinjam z mislijo, da je trgovanje z ženskim reproduktivnim delom bolj sporno od trgovanja z drugimi oblikami dela, bom skušala v članku zgolj razviti alternativno razlago, zakaj je tako. Moja analiza je sestavljena iz štirih delov. V prvem kritiziram tiste argumente zoper obravnavanje ženskega reproduktivnega dela kot blaga, ki temeljijo na predpostavki, da je reproduktivno delo posebna oblika dela, ki sodi na ločeno področje spolnosti. V nasprotju s tem dokazujem, da med ženskim reproduktivnim delom in človeškim delom nasploh ni nobene take razlike, ki bi bila pomembna za razpravo o pogodbeni nosečnosti. Prav tako trdim, da prodaja ženskega reproduktivnega dela ni *ipso facto* ponižujoča; "ponižujoča" postane šele v določenem političnem in družbenem okolju.[5] V drugem delu članka kritiziram tiste argumente v podporo trditvi o nesimetričnosti, ki se sklicujejo na norme starševske ljubezni. V skladu z njimi izvira nesimetrija med reproduktivnim delom in delom nasploh iz posebne vezi med materami in otroki: zveza med materjo in njenim otrokom je preprosto drugačna od zveze med delavcem in njegovim proizvodom. Na to odgovarjam, da je zveza med materami in otroki bolj zapletena, kot domnevajo kritiki pogodbene nosečnosti, in da pogodbena nosečnost staršev ne sili, da na svoje otroke gledajo kot na blago. V tretjem delu pa se ukvarjam z argumentom, ki poudarja negativne posledice pogodbene nosečnosti za otroke. Dokazujem, da ta argument kljub nekaterim dobrim

(Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1988); Gena Corea, *The Mother Machine* (New York: Harper and Row, 1985); Carole Pateman, *The Sexual Contract* (Stanford: Stanford University Press, 1988). Vsi argumenti v navedenih besedilih ne temeljijo na trditvi o nesimetričnosti.

[4] Anderson, "Women's Labor", str. 75.

[5] Mislim, da je ta argument uporaben tudi v primeru prostitucije, a se s tem v pričujočem članku ne bom več ukvarjala.

poudarkom ne prepriča.

V prvih treh delih članka skušam dokazati, da so različne utemeljitve prepovedi pogodbene nosečnosti zaradi njene domnevne neprimerljivosti z drugimi oblikami dela, ki jih najdemo v literaturi, zgrešene. Večina ljudi pa kljub temu še naprej misli, da bi kazalo omejiti obseg dobrin, ki jih smemo obravnavati kot blago, in res se zdi, da je pogodbena nosečnost bolj sporna od drugih vrst pogodbenih del. Vprašati se velja, na čem temeljijo in kako pomembne so tovrstne intuicije. In pa, kaj je poleg njene skladnosti s tovrstnimi intuicijami še mogoče navesti v podporo trditvi o nesimetričnosti.

V četrtem delu članka dokazujem, da je trditev o nesimetričnosti sicer resnična, da pa njeni zagovorniki niso pravilno dojeli razlogov za njeno resničnost. Trditev o nesimetričnosti bi morali podpirati zunanji in ne intrinzični ali esencialistični razlogi. Razlago za napačnost pogodbene nosečnosti gre iskati v okoliščinah v oči bijoče spolne neenakosti v naši družbi. Trdim, da najdemo najprepričljivejši ugovor zoper pogodbeno nosečnost v za našo družbo značilnih razmerah spolne neenakosti. Trgovanje z ženskim reproduktivnim delom je še posebej sporno zato, ker na svojevrsten način krepi spolne hierarhije, medtem ko za trgovanje z drugimi vrstami dela to ne velja. Moj zagovor trditve o nesimetričnosti torej temelji na spoznanju, da pogodbena nosečnost krepi nesimetrična družbena razmerja spolne nadvlade v ameriški družbi. Vse tisto, zaradi česar je pogodbena nosečnost sporna, pa vendar ni povezano s spolnim razlikovanjem. Pogodbena nosečnost lahko krepi rasne neenakosti[6] in škodljivo vpliva na ostale otroke noseče matere.[7] Razen tega sprožajo dejavniki ekonomske neenakosti, s katerimi je naša družba močno zaznamovana, vprašanja o enakem položaju obeh pogodbenih strank. S temi vprašanji se v članku ne bom podrobneje ukvarjala. Nazadnje omenjene pomisleke pa bom vendarle prisiljena omejiti, da bi zgradila popoln argument zoper pogodbeno nosečnost.

I. Posebna narava reproduktivnega dela

Številnim argumentom zoper pogodbeno nosečnost je skupna ena sama premisa, da se namreč reproduktivno delo po svoji intrinzični naravi razlikuje od drugih vrst dela. Kritiki ne trdijo le, da gre pri reproduktivnem delu za delo drugačne vrste, ampak tudi, da je reproduktivno delo neprimerno obravnavati kot blago. Ker ta trditev pravi, da je reproduktivno delo *po svojem bistvu* nekaj, česar ne bi smeli ne prodati in ne kupiti, jo bom imenovala esencialistična trditev.

V nasprotju z esencialistično trditvijo sodobne ekonomske teorije trg rade obravnavajo kot "nekaj, kar teoretično zajema vse".[8] Vsaj v načelu obravnavajo take

[6] *Glej* Anita Allen, "Surrogacy, Slavery and the Ownership of Life", *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 13 (1990), str. 139-49.

[7] *Glej* Amy Z. Overvold, *Surrogate Parenting* (New York: Pharos, 1988); Elizabeth Kane, *Birth Mother* (San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1988).

[8] Radin, "Market-Inalienability", str. 1859. Radinova to imenuje "obravnavanje vsega kot blaga".

teorije vse dobrine in sposobnosti kot menjalno blago.[9] Svoj zagovor trga kot porazdelitvenega mehanizma opirajo ekonomisti na tri različne ideje.

Prva ideja je, da so trgi koristni za razvoj družbene blaginje. Osnovni teorem ekonomije blaginje namreč pravi, da je vsako konkurenčno (tržno) ravnovesje Pareto optimalno. Paretov optimum je točka porazdelitve, pri kateri se noben posameznik v razmerah začetne porazdelitve dobrin (z vidika svojih preferenc) ne more odrezati bolje, ne da bi to zahtevalo poslabšanje položaja nekoga drugega. Tako imenovani vzajemni teorem ekonomije blaginje pravi, da je vsak Paretov optimum konkurenčno ravnovesje.

V skladu z drugo idejo trg pospešuje svobodo. Akter ekonomske teorije je svoboden in avtonomen izbiralec.[10] Z decentralizacijo sprejemanja odločitev, prostim pretokom informacij in možnostjo za eksperimentiranje trg povečuje akterjevo sposobnost izbire. Poleg tega trgi ovirajo nastanek nepravičnih družbenih razmerij, ker z omogočanjem posameznikom, da kadar koli izstopijo iz njih, njihovo grožnjo z begom spremenijo v verodostojno pogajalsko orožje.

Tretjič, izključitev neke dobrine iz proste menjave zaradi določenega načela naj bi bila nezdružljiva z liberalno nevtralnostjo. Liberalizem zahteva, da je država nevtralna med pojmovanji o vrednotah. Omenjena nevtralnost liberalcem ne dopušča prepovedati svobodne menjave; liberalci posameznikom ne morejo predpisovati, katere dobrine bi morale imeti zanje "intrinzično" ali končno vrednost.[11] Liberalci seveda lahko poskušajo uravnavati menjavo tako, da bo skladna z zakoni. Toda vsak argument, ki tržno aktivnost prepoveduje, namesto da bi jo uravnaval, krši liberalno nevtralnost.[12]

Zdi se, da se s sprejetjem logike ekonomskega pristopa k pojasnjevanju človeškega obnašanja sprijaznimo s svetom, v katerem je potencialno naprodaj prav vse,

[9] Teoretična predpostavka, da je vse blago, je značilna za širok spekter sodobnih ekonomskih teorij. Najdemo jo tako v liberalni ekonomiji blaginje kot tudi v konzervativni ekonomiji čikaške šole. V ekonomiji blaginje so razlogi za to tehnične narave. Walraisova teorija ravnovesja, ki sta jo posplošila Arrow in Debreu, je odvisna od obstoja tržišč za vse, vključno s prihodnostmi, negotovostjo in javnimi dobrinami. Da bi dokazali obstoj splošnega ravnovesja, je treba v enačbe vključiti vse dobrine.
Ekonomisti chicaške šole pa dokazujejo, da moramo kot blago obravnavati večino stvari. V skladu z njihovo začetno predpostavko se razumna človeška bitja v svojih odločitvah ravnajo po ekonomskih načelih. Gery Becker, denimo, trdi, da lahko človeško vedenje pojasnimo s pojmi maksimiziranja učinkovitosti, tržnega ravnovesja in stanovitnih preferenc. Sam uporablja takšne predpostavke pri pojasnjevanju sankcioniranja kriminala, poroke, nosečnosti, izobraževanja in rasne diskriminacije. *Glej* Becker, *The Economic Approach to Human Behaviour* (Chicago: University of Chicago Press, 1976). (Za kritiko uporabe Walraisove teorije ravnovesja na drugih področij *glej* Joseph Stiglitz, "The Causes and Consequences of the Dependence of Quality on Price", *Journal of Economic Literature*, 25 (1987), str. 1-48; Louis Putterman, "On Some Recent Explanations of Why Capital Hires Wage Labor", v *The Economic Nature of the Firm*, ur. Putterman (Cambridge: Cambridge University Press, 1986); Samuel Bowles in Herbert Gintis, "Contested Exchange: New Microfoundations for the Political Economy of Capitalism", *Politics and Society*, 18 (1990), str. 165-222.)

[10] *Glej* Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1962).

[11] *Glej* Will Kymlicka, "Rethinking the Family", *Philosophy & Public Affairs*, 20/1 (zima 1991), str. 95-96.

[12] Carmel Shalev je v *Birthpower* (New Haven: Yale University Press, 1989) predstavila vpliven zagovor pogodbene nosečnosti, ki temelji na razmišljanjih o svobodi, blaginji in liberalni nevtralnosti. Trdi, da je definiranje zakonitega starševstva s pomočjo njihovih predpojmovnih namenov stvar "z ustavo zajamčene zasebnosti posameznikov", da bo pogodbena nosečnost s sprostitvijo novega ekonomskega vira izboljšala blaginjo žensk in da je trg nevtralen do konkurenčnih pojmovanj medčloveških odnosov.

telesni organi, reproduktivno delo, otroci, osebe itd.[13] Številnim ljudem je tak svet odvraten. Kaj natančno pa je narobe z njim? Zagovorniki esencialistične trditve izhajajo iz predpostavke, da niso vse človeške dobrine blago. Še zlasti neprimerno je, če kot blago obravnavamo človeško reproduktivno delo. V pojavu reproduktivnega dela na trgu vidijo znamenje za to, da mu ne pripisujemo ustrezne vrednosti.

Esencialistična trditev podpira trditev o nesimetričnosti. Reproduktivno delo naj bi se po svoji naravi bistveno razlikovalo od dela nasploh. Zagovorniki esencialistične trditve razen tega poudarjajo, da bi morali žensko reproduktivno delo spoštovati in ne uporabljati.[14] Kaj je v ženskem reproduktivnem delu takega, da si edino zasluži spoštovanje, ki izključuje trgovanje z njim?

Posamezne različice esencialistične trditve poudarjajo biološke ali naturalistične značilnosti ženskega reproduktivnega dela. (1) Žensko reproduktivno delo sestavljata tako genetski kot tudi nosečnostni element,[15] medtem ko v drugih oblikah dela genetske zveze med delavcem in njegovim proizvodom ne zasledimo. (2) Človeško delo je v vsakem posameznem koraku prostovoljno, medtem ko so številne faze reproduktivnega procesa neprostovoljne. Do oploditve, spočetja, nosečnosti in rojstva pride brez materinih zavestnih navodil. (3) Reproduktivno delo traja približno devet mesecev, medtem ko nas druge vrste dela običajno ne obvezujejo dolgoročno. (4) Reproduktivno delo od nosečnice zahteva, da v času nosečnosti občutno omeji svoje dejavnosti, druge oblike dela pa si delavčevo telo lastijo le v manjši meri.

Vendar pa te značilnosti reproduktivnega dela še ne dokazujejo, da je trditev o nesimetričnosti resnična: (1) sklicevanje na genetsko zvezo med reproduktivno delavko in njenim proizvodom nam pri zavračanju pogodbene nosečnosti ne pomaga, ker večina kritikov pogodbeni nosečnosti ugovarja tudi v primerih, ko "nadomestna" mati ni genetska mati. Pravzaprav je za številne kritike "nadomestna nosečnost", kjer ženski vsadijo zarodek, ki je bil umetno spočet iz darovanih moških in ženskih spolnih celic, celo bolj sporna od primerov nadomestnega materinstva, pri katerem je "nadomestna" mati tudi genetska mati.[16] Razen tega številni zagovorniki trditve o nesimetričnosti ne bi ugovarjali prodaji sperme, pa čeprav so očetje prav tako genetsko povezani s svojimi potomci kot matere. (2) Tudi trditev o neprostovoljnosti reproduktivnega dela nam pri nasprotovanju pogodbeni nosečnosti kaj prida ne pomaga, ker poznamo veliko drugih vrst dela, pri katerem delavci nimajo nadzora nad proizvodnimi procesi; delavci v množični proizvodnji, denimo, navadno ne morejo vplivati na hitrost premikanja tekočega traku ali soodločati o končnem namenu svoje dejavnosti. (3) Trditev, da je devet mesecev pogodbene nosečnosti dolga doba, ne drži povsem, ker so pogodbe za nekatere

[13] *Glej* Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia* (New York: Basic Books, 1974), str. 331.

[14] *Glej* Anderson, "Women's Labor", str. 72.

[15] V primeru oploditve v epruveti je reproduktivno delo razdeljeno med dve ženski.

[16] *Glej* Katha Pollitt, "When Is a Mother Not a Mother?", *The Nation*, 31 (december 1990), str. 843.

druge vrste del, denimo knjižne objave, sklenjene še za daljši čas. Podobno kot pogodb o nosečnosti tudi tovrstnih pogodb ne moremo razveljaviti, kadar se nam zahoče. Pa vendar se, domnevam, pogodbe med založniki in avtorji knjig zagovornikom esencialistične trditve ne zdijo sporne. (4) Tudi trditev, da nosečnost neprimerno bolj posega v telo nosečnice od katerega koli nereproduktivnega dela, ne drži, ker lahko tudi v slednjem najdemo primere močnega podrejanja delavčevega telesa. Atleti, denimo, podpisujejo pogodbe, ki dajejo lastnikom klubov pravico, da z izvajanjem periodičnih testov o jemanju nedovoljenih poživil nadzirajo njihovo prehrano in rezultate. Kljub temu pa je prodaja atletskih sposobnosti redko predmet polemik.[17] Tudi s prodajo krvi kršimo načelo neprilaščanja teles. Če pustimo ob strani genetski element reproduktivnega dela, veljajo značilnosti reproduktivnega dela, navedene pod točkami (2) do (4), tudi za prostovoljno služenje vojaškega roka. Ali smo takemu služenju vojaškega roka, sklicujoč se na *esencialistične* razloge, res pripravljeni ugovarjati?

Carole Pateman predlaga drugačen zagovor trditve o nesimetričnosti kot podlage za argument proti pogodbeni nosečnosti. Namesto da bi se sklicevala na naturalistične, biološke lastnosti reproduktivnega dela, trdi, da ima reproduktivno delo za žensko identiteto bolj "združevalno" vlogo od njenih drugih proizvodnih sposobnosti. Omenjeni argument najprej oriše v povezavi s prostitucijo: "V spolni dejavnosti se potrjuje tudi žensko bistvo [*womanhood*]; ko prostitutka sklene pogodbo o uporabi svojega telesa, se zato proda v pravem pomenu te besede. Žensko sebstvo igra v prostituciji drugačno vlogo kot v drugih poklicih. Medtem ko so lahko delavci s 'svojim delom bolj ali manj tesno povezani', pa neločljivost zveze med spolnostjo in občutkom lastne identitete [*sense of the self*] prostitutki narekuje, da se zaradi lastne zaščite odmakne od izrabe sebe v spolne namene."[18]

Ugovor, ki ga Patemanova naslavlja na prostitucijo, temelji na trditvi, da sta pri ženskah spolnost in identiteta tesno povezani. Zaradi take vezi po njenem spolnosti ne bi smeli obravnavati kot prenosno blago. Ali ima prav? Kako bi ugotovili, katere lastnosti ali sposobnosti so za identiteto ženske bistvene in katere ne? In predvsem, zakaj bi pripisovali spolnosti pomembnejši vpliv pri oblikovanju občutka osebne identitete kot prijateljstvu, družini, religiji, nacionalnosti in službi?[19] Kljub temu pa dopuščamo trženje na vsakem od teh področij. Rabini ali duhovniki lahko, denimo, gledajo na vero kot na nekaj, kar je bistveno za njihovo osebno identiteto, pa za opravljanje verskih obredov kljub temu pogosto prejemajo plačilo. In temu komaj kdo ugovarja. Ali torej Patemanova misli, da bi morala za *vse* dejavnosti, ki sodijo na omenjena področja in so ključnega pomena za posameznikovo osebno identiteto, veljati prepoved trgovanja?

[17] Za primerjavo med sužnji in atleti *glej* Orlando Patterson, *Slavery and Social Death* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982).

[18] Pateman, *The Sexual Contract*, str. 207.

[19] Razloge za to bi lahko našli v Freudovi teoriji z njenim poudarkom na "naravnih" nagonih, toda Patemanova se na to nikjer izrecno ne sklicuje.

Za zgoraj navedeni argument Patemanove se zdi, da – s tem ko namiguje, da je spolnost pri ženski tesneje povezana z njeno osebno identiteto kot druge njene sposobnosti – podpira trditev o nesimetričnosti. Za svojo trditev pa ne navaja nobenega dokaza. Še več, včasih imamo občutek, da svojega argumenta ne razume toliko kot podporo trditvi o nesimetričnosti, temveč prej kot podporo bolj splošni trditvi, da dejavnosti, ki so tesno povezane s posameznikovo osebno identiteto, ne bi smeli obravnavati kot prenosljivo blago. Ta bolj splošen argument pa je neprepričljiv, ker bi posameznikom prepovedoval prodajo njihovih domov, slik, rokopisov ali pravic do ponatisa.

Na podoben argument o tesni vezi med spolnostjo in osebno identiteto se opira nasprotovanje pogodbeni nosečnosti, izraženo v poročilu o človeškem oplojevanju in embriologiji, ki ga je sestavila britanska vladna komisija pod vodstvom Mary Warnock. Poročilo Warnockine komisije povezuje reproduktivno delo z dostojanstvom osebe, trdeč, da je "uporaba ženske maternice v pridobitne namene nezdružljiva s človeškim dostojanstvom".[20] A zakaj naj bi bila prodaja pravice do uporabe ženske maternice "nedostojanstvena", prodaja pravice do predvajanja slik ženskega telesa v reklamne namene na televiziji pa ne?

Omenjeni argument v Warnockinem poročilu temelji na domnevi, da sodita ženska spolnost in reprodukcija v posebno, sveto področje. Oziroma v področje, ki je, kot pravi eden od avtorjev, "vredno spoštovanja".[21] Pa vendar, tudi če bi to držalo, iz same ideje o spoštovanju še ne sledi, da reproduktivnega dela ne smemo obravnavati kot blago. Včasih namreč prodamo tudi stvari, ki jih spoštujemo. Kot pravi Margaret Radin, "poznamo lahko ceno neke stvari in se hkrati zavedamo, da ta stvar nima cene".[22] Tako lahko, denimo, mislim, da je moj dar za poučevanje vreden spoštovanja, ne da bi zaradi tega že tudi ugovarjala temu, da me za poučevanje plačujejo. Z določitvijo cene za svoje poučevanje nisem nujno zmanjšala drugih vrst vrednosti, ki jih moje poučevanje ima.

To spoznanje spodkoplje tudi argument Patemanove. Čeprav se namreč Patemanova ne bi strinjala s tem, da je spolnost del zasebne sfere, pa kljub temu meni, da je spolnost na poseben način povezana z našo osebno identiteto in da zato ne bi smela biti predmet trgovanja. Toda stvari, ki so tesno povezane z našo osebno identiteto, občasno prodajamo, ne da bi zaradi tega prenehali biti to, kar smo. Kot sem že omenila, za nekoga je lahko dom sestavni del osebne identitete, kljub temu pa ga lahko proda, ne da bi to prizadelo njegov občutek osebne identitete.[23]

---

[20] Warnock, *A Question of Life*, str. 45.

[21] *Glej* Anderson, "Women's Labor", str. 72.

[22] Margaret Jane Radin, "Justice and the Market Domain", v *Markets and Justice*, ur. John W. Chapman in J. R. Penncok (New York: New York University Press, 1989), str. 175.

[23] Kljub temu menim, da bi morala biti prodaja stanovanj omejena: revnih ljudi ne bi smeli preseliti zavoljo dobička nekoga drugega. Toda v tem primeru bi morali po moje, podobno kot v primeru pogodbene nosečnosti, trgovanje omejiti zaradi pomislekov o enakosti. Za zanimiv alternativni pristop k temu *glej* Margaret Jane Radin, "Residential Rent Control", *Philosophy & Public Affairs*, 15/4 (jesen 1986), str. 350-380.

Naj za konec dodam, da se je po mojem mnenju zgrešeno zavzemati za ohranitev določenih kulturnih vrednot, kot to počne Warnockino poročilo, ne da bi najprej kritično ocenili družbene okoliščine, ki so botrovale njihovemu nastanku. Stališče, da je prodajanje spolnih ali reproduktivnih sposobnosti "ponižujoče", bi lahko tako odsevalo prizadevanje družbe za nadzorom nad ženskami in njihovo spolnostjo. Vsekakor velja upoštevati zvezo med različnimi stališči o spolnosti in ohranjanjem spolne neenakosti. To je še zlasti pomembno zato, ker se eden izmed vplivnih zagovorov pogodbene nosečnosti opira na domnevo, da bo pogodbena nosečnost bistveno okrepila revne ženske.[24] V nasprotovanju pogodbeni nosečnosti kot nečemu "ponižujočemu", ki je slepo za temeljne okoliščine družbene neenakosti, od katerih so nekatere prav tako ali pa še bolj ponižujoče, se zato skriva nekaj hinavskega.

II. Posebne materinske vezi

Včasih pa v središču kritik niso posledice pogodbene nosečnosti za zvezo med reproduktivnim delom in občutkom osebne identitete ali dostojanstvom ženske, temveč vpliv, ki naj bi ga pogodbena nosečnost imela na pojmovanje žensk (ali naše lastno) o vezi med materjo in zarodkom oziroma med materjo in otrokom. Kar naj bi bilo z obravnavanjem reproduktivnega dela kot blaga v skladu s tem narobe, je, da z opiranjem na napačno predstavo o njihovi naravi te odnose razvrednoti, hkrati pa spodbuja podobo otrok kot zamenljivih predmetov. V prvem delu tega poglavja bom preučila tiste argumente zoper pogodbeno nosečnost, ki se sklicujejo na posebno vez med materjo in zarodkom, v drugem delu pa one, ki poudarjajo posebno vez med materjo in otrokom.

1. Matere in zarodki

Nekateri kritiki pogodbene nosečnosti trdijo, da odnos med materjo in zarodkom ni le biološko-kemičen ali stvar naključne fizikalne povezanosti. Po njihovem se odnos med materjo in zarodkom bistveno razlikuje od odnosa med delavcem in njegovim materialnim proizvodom. Odnos med materjo in bodočim otrokom oblikujeta devet mesecev nosečnosti in izkušnja rojevanja. Na tej domnevi gradi svoj argument zoper pogodbeno nosečnost Elizabeth Anderson. Po njenem postane nosečnost v primeru, da reproduktivno delo obravnavamo kot blago, za nosečo žensko odtujena oblika dela; prodaja lastnega reproduktivnega dela žensko namreč odtuji od njenih "običajnih" in upravičenih čustev.[25] Namesto da bi v nosečnosti videli napredujoč odnos med materjo in bodočim otrokom, nam pogodbena nosečnost vsiljuje podobo noseče ženske kot zgolj otrokovega "doma" ali "okolja".[26] Obravnavanje reproduktivnega dela kot blaga tako zaradi napačnega prika-

[24] Radinova opozarja na problem "dvojne zveze" – v sedanjih neenakih pogojih imata tako prepoved kot dovolitev pogodbene nosečnosti negativne zunanje posledice. *Glej* Radin, "Market-Inalienability", str. 1917.

[25] Anderson, "Women's Labor", str. 81.

[26] *Glej* sodbo sodnika Richarda Parslowa na *Višjem sodišču področja Orange*, kjer je obravnaval rojstno mater

za narave ženskega reproduktivnega dela izkrivlja naravo zveze med materjo in zarodkom. Kaj naj si mislimo o tem argumentu?

Prav gotovo je nekaj resnice v trditvi, da lahko pogodbe o nosečnosti okrepijo dojemanje žensk kot golih "strojev za proizvodnjo otrok" ali "maternic". Nedavne sodniške odločitve v zvezi s pogodbeno nosečnostjo so ženski prispevek k reprodukciji izenačile z moškim – oba, moški in ženska, sta le darovalca genetskega materiala. Take sodbe namenoma spregledajo nosečnost kot posebno obliko dela. Višje sodišče v New Jerseyu je, denimo, v sodnem primeru "Otrok M" Mary Beth Whitehead prisodilo starševsko pravico na podlagi njenega genetskega prispevka.[27]

Sama menim, in to bom poskusila dokazati v četrtem poglavju, da lahko zaskrbljenost zaradi spregleda ženskega reproduktivnega dela najbolje izrazimo s pomočjo načela enakosti. Kadar žensko reproduktivno delo enačimo z moškim, čeprav ga daleč prekaša, žensk nismo obravnavali enakopravno. Tiste avtorice, ki pogodbam o nosečnosti nasprotujejo zaradi poniževanja zveze med materjo in zarodkom in ne zaradi neenakosti med moškimi in ženskami, družbeno prakso nosečnosti rade tolmačijo s pomočjo materinskega "nagona", nedotakljive vezi, ki se splete med materjo in njenim bodočim otrokom. Toda vse ženske ne "spletejo vezi" s svojim zarodkom. Nekatere ženske se namreč odločijo za splav.

Pravzaprav se tisti, ki skušajo ugovarjati pogodbam o nosečnosti, sklicujoč se na vez med materjo in zarodkom, hkrati pa zagovarjajo pravico žensk, da splavijo, znajdejo v dilemi. Sprejeti morajo, da je dopustno splaviti, ne pa tudi prodati zarodek. Poročilo Warnockove se do splava sicer ne opredeli, kljub temu pa se pri obravnavanju pogodbene nosečnosti sklicuje na trenutno veljavno zakonodajo o splavu. Ker je splav v Angliji zakonit, se poročilo ne more izogniti naslednji paradoksni posledici: da je zarodek dovoljeno ubiti, ni pa dovoljeno skleniti pogodbe o njegovi prodaji.[28] Ta pomislek bi lahko kdo zavrnil rekoč, da se vez med žensko in njenim zarodkom v prvih treh mesecih nosečnosti še ne oblikuje. A nesporno ostaja, da se med nekaterimi ženskami in njihovimi zarodki taka vez sploh nikoli ne oblikuje; še več, nekaterim od njih ne uspe oblikovati take vezi z lastnimi otroci niti po tem, ko jih donosijo in rodijo.

Nadalje, ali res vemo, katera čustva "običajno" vzbuja nosečnost? Medtem ko so poročene ženske veljale za predane in nesebične, je družba neporočeno mater sko-

Anno Johnson kot zarodkov "dom" in ne kot "mater" (*New York Times*, 23. oktober 1990).

[27] *In the Matter of Baby M*, 537 A. 2d 1227 (N. J., 1988).

[28] Po predlogu Michaela Bratmana se podobnost med splavom in pogodbeno nosečnostjo neha pri naslednjem. V primeru pogodbene nosečnosti ženska zanosi z namenom, da se bo otroku po njegovem rojstvu odpovedala. To se po njegovem razlikuje od splava, ker le malo žensk, če sploh katera, zanosi zato, da bi potem naredila splav. Kritiki pogodbene nosečnosti se lahko sklicujejo na to, da je oboje, torej tako imeti otroka z namenom, da se mu bomo odpovedali zaradi zaslužka, kot tudi imeti otroka z namenom, da bomo naredili splav, nemoralno. Taki argumenti se mi ne zdijo prepričljivi. Če je splav umor, potem je namen spočetja nepomemben. Po mojem mnenju je najboljši argument za pravico do splava tisti, ki se v nobeni točki ne sklicuje na namen, upošteva pa posledice omejitev, ki veljajo za ženske in neposredno zadevajo samo njih.

zi zgodovino označevala za sebično, nevrotično in ravnodušno do blaginje lastnega otroka. Še nedavno tega je družba od neporočenih mater zahtevala, da se po rojstvu odpovedo svojemu otroku. Poročene ženske, ki so se odpovedale svojemu otroku, so torej veljale za "nemoralne" in brezčutne, neporočene matere, ki so ga obdržale, pa za sebične.[29] Omenjena stališča o vezi med materjo in zarodkom krepijo takšno tradicionalno pojmovanje družine in vloge, ki jo ima v njej ženska.

2. Matere in otroci

Nekoliko drugačen argument zoper pogodbeno nosečnost pravi, da bomo, če kot blago obravnavamo žensko reproduktivno delo, na enak način obravnavali tudi otroke. Posebna narava reprodukcije tu še enkrat rabi za podporo trditvi o nesimetričnosti: posebna narava materinske ljubezni naj bi bila nezdružljiva s tržnimi odnosi. Otroke bi morale njihove matere ljubiti, tržno nadomestno materinstvo pa se odziva na in krepi druge vzgibe. Po mnenju kritikov pogodbene nosečnosti daje trgovanje z reproduktivnim delom ljudem možnost za "nakup" otrok. Pari, ki sami ne morejo imeti otrok, si bodo prizadevali "maksimirati" vrednost svojega otroka: na izbiro njegovega spola, barve oči in rase bodo odločilno vplivali tržni premisleki.[30] Na podlagi takih preferenc sprejeta odločitev za otroka pa izkazuje manjvredno pojmovanje oseb. Ljubezen, ki bi morala na tem področju imeti ključno vlogo, izpodrinejo premisleki o dobičkonosnosti.

Zakaj ljudje sploh sklepajo pogodbe o nosečnosti? Večina parov ali samcev, ki se odločijo izrabiti možnost "nadomestnega" materinstva, si preprosto želi imeti otroka, ki bi bil njihov, torej z njimi genetsko povezan. Pravzaprav si nekateri med njimi zaradi zamudnosti in zapletenosti postopka za posvojitev preprosto zgolj želijo otroka. Poleg tega je sistem posvojitve prikrojen osebnim preferencam ljudi. Precej lažje je, denimo, posvojiti nekoliko starejšega temnopoltega kot pa nedoraslega belega otroka. Čeprav je lahko odločanje na podlagi tovrstnih preferenc sporno, pa ne bo nihče pripravljen trditi, da starši pri posvojitvi ne bi smeli izbrati otroka ali pa da bi bilo treba posvojitev prepovedati, zato ker daje potuho takim preferencam. Namesto tega v postopku posvojitve poskrbimo, da posredovalne agencije za svoje storitve ne bodo zaračunavale zneskov, katerih višina bi bila odvisna od otrokovih zaželenih lastnosti. Zakaj ne bi mogli enako urediti tudi pogodbene nosečnosti?

Kritiki, ki se v svojem zagovoru trditve o nesimetričnosti sklicujejo na posebno naravo materinske ljubezni, morajo dokazati problematično trditev o zvezi med trgi in ljubeznijo. Predvsem pa morajo trditi, da bi starši svoje otroke ljubili iz napačnih razlogov, tudi če bi bil trg reproduktivnih storitev urejen na zgoraj omenjen način: ljubezen bi bila odvisna od tega, ali otrok premore pravo kombinacijo fizičnih lastnosti. Čeprav se sama strinjam, da "nakupovalna" naravnanost nekako ne sodi v sfero osebnih odnosov, pa me vseeno zanima, ali je ta res tako škodlji-

[29] *Glej* Adrienne Rich, *Of Women Born: Motherhood as Experience and Institution* (New York: Norton, 1976).

[30] *Glej* Radin, "Market-Inalienability", str. 1927.

va, kot ji pripisujejo kritiki. Lastnosti, ki bi jih posamezniki radi videli utelešene v svojih bodočih partnerjih, se raztezajo od rase in teže pa vse do enakega glasbenega okusa. Ali bi kazalo tovrstno oglaševanje v časopisih z zakonom prepovedati? Ali naj bo posredovanje pri zmenkih, ki zadovoljujejo take preference, nezakonito? Ali ni res, da se lahko med osebama, ki sta se seznanili iz tako problematičnih razlogov, razvije ljubezen? Domnevam, da bodo tudi ljudje, ki dobijo otroke po pogodbi o nosečnosti, le-te enako ljubili.

Toda, tudi če pogodbena nosečnost ne izkrivlja našega pojmovanja osebnosti kot takega, lahko kritiki pogodbeno nosečnost še vedno povezujejo s prodajanjem otrok. Eden od popularnih argumentov pravi, da pri pogodbeni nosečnosti ženske ne prodajajo le svojega reproduktivnega dela, ampak tudi svoje otroke. Ker pa naj bi bilo prodajanje otrok intrinzično napačno, poskuša ta argument s sklicevanjem na podobnost podpreti naslednji silogizem: če je prodajanje otrok intrinzično napačno in je pogodbena nosečnost ena izmed oblik prodajanja otrok, je tudi pogodbena nosečnost napačna. Tak očitek najdemo, denimo, v poročilu Warnockine komisije.[31] Vzemimo, da je, kar se zdi verodostojno, prodajanje otrok res napačno (morda iz esencialističnih razlogov). Ali ta argument prepriča?

Vedeti moramo, da pogodbe o nosečnosti očetom (ali bodočim "materam", ženskam, ki so neplodne ali ne morejo zanositi iz kakega drugega razloga) ne omogočajo, da bi si otroka pridobili kot lastnino. Tudi če so bili motivi za spočetje finančne narave, o*troka* ne glede na status poroda, s katerim je nastal, ne smemo obravnavati kot blago. Oče otroka ne sme ne umoriti ne odstopiti in ne zapustiti. Spoštovati mora ista načela in zakone, ki veljajo tudi za otrokove biološke ali posvojitvene starše. Iz dovoljenja ženskam, da sklepajo pogodbe o svojem reproduktivnem delu, ne izhaja prodaja otrok, če imamo s tem v mislih nekaj podobnega suženjstvu.

Andersonova je dokazovala, da gre pri pogodbeni nosečnosti za neke vrste prodajo otrok zaradi načina, kako so v pogodbi opredeljene "pravice matere do njenega otroka".[32] Tovrstne pogodbe od matere zahtevajo, da se odreče svojim starševskim pravicam do otroka. Nadalje, uveljavljanje takih pogodb lahko nasprotuje materinim željam. Andersonova trdi, da če lahko pogodba mater prisili k odpovedi svojemu otroku in k temu, da se s prodajo odreče svojim starševskim pravicam, potem obravnava otroka izključno kot blago, kot nekaj, kar je mogoče prodati. Toda tudi če to drži, iz tega še vedno ne sledi, da bi bilo treba pogodbe o nosečnosti prepovedati. Pogodbena nosečnost in posvojitev sta si v marsičem podobni. Podobno kot posvojitev bi lahko tudi pogodbeno nosečnost uredili tako, da bi znotraj določenega obdobja upoštevala možnost, da si "nadomestna mati" premisli; da bi se bolje ujemala z "odprtim" modelom, v katerem vse pogodbene stranke tudi po rojstvu vzdržujejo stike z otrokom; ali pa da bi pogodbe o nosеč-

[31] Warnock, *A Question of Life*, str. 45.

[32] Anderson, "Women's Labor", str. 78.

nosti bolj približali pogodbam, ki zahtevajo informirano soglasje kot v primeru medicinskih poskusov. Lahko bi zahtevali, da morajo pogodbe o nosečnosti vsebovati podrobne informacije o čustvenem tveganju in stroških, povezanih z odpovedjo otroku.[33]

In končno, nekateri avtorji ugovarjajo pogodbam o nosečnosti, češ da morajo že po sami svoji naravi izkoriščati ženske. Pri tem poudarjajo, da je odškodnina za opravljeno delo majhna in da se številne ženske odločijo za prodajo svojega reproduktivnega dela iz nesebičnih vzgibov. Andersonova piše, da "lahko o izkoriščanju govorimo takrat, kadar ena stranka menjalni odnos razume kot izmenjavo daril, medtem ko se druga ravna po normah, ki uravnavajo blagovno menjavo na trgu".[34]

Temu argumentu lahko ugovarjamo na dva načina. Prvič, tudi če je res, da skoraj vse ženske, ki prodajajo svoje reproduktivno delo, to počno iz nesebičnosti,[35] kljub temu ni pošteno trditi, da vodijo ostale pogodbene stranke izključno ekonomski vzgibi. Pari, ki se odločijo za pogodbeno nosečnost, ne iščejo dobička, ampak otroka. Nekateri izmed njih so po rojstvu otroka "nadomestno" mater celo pripravljeni vključiti v "razširjeno družino". In drugič, tudi če se pogodbene stranke res razlikujejo v motivaciji, naletimo na tako nesorazmerje tudi pri številnih drugih vrstah storitvenih dejavnosti: učenje, zdravstvena nega in socialno delo lahko ravno tako vodijo do tovrstnega "izkoriščanja". Na omenjenih področjih "izkoriščanje" vsaj deloma preprečujejo ustrezna denarna nadomestila. Zakaj neki bi bilo v primeru pogodbene nosečnosti drugače?

III. Posledice pogodbene nosečnosti za otroke

Susan Okin ponuja argument zoper pogodbeno nosečnost, ki ne temelji na intrinzičnih lastnostih reproduktivnega dela ali na materinskih vezeh, ampak na neposrednih posledicah pogodbene nosečnosti za otroke. Po njenem so pogodbe o nosečnosti problematične zato, ker ne upoštevajo otrokovih interesov.[36] Okinova se tako osredotoči na drug vidik skrbi, da bi lahko pogodbena nosečnost spodbujala dojemanje takih otrok kot manjvrednih bitij. Ne opozarja na dojemanje kot tako, temveč na njegove posledice za otroke. Nesimetričnost med reproduktivnim delom in drugimi vrstami dela tako temelji na dejstvu, da koristi otrok ogroža le prvo, druga pa ne.

Če pustimo ob strani zahtevno vprašanje, kaj je resnično najbolje za otroka,[37] še

[33] To pripombo dolgujem Rachel Cohon.

[34] Anderson, "Women's Labor", str. 84.

[35] Philip Parker, "Motivation of Surrogate Mothers: Initial Findings", *American Journal of Psychiatry*, 140 (1983), str. 117-118. Zahvaljujem se Elizabeth Anderson, ker me je opozorila na ta članek.

[36] Susan Okin, "A Critique of Pregnancy Contracts: Comments on Articles by Hill, Merrick, Shevory and Wolvier", *Politics and the Life Sciences*, 8 (1990), str. 205-210.

[37] Za razpravo o težavnosti določanja, kaj je najbolje za otroka, *glej* John Elster, *Solomonic Judgments* (Cambrid-

vedno ni gotovo, da bo otrokovim interesom najbolj koristilo, če ga bomo pustili pri njegovih bioloških starših. Kadar starši otroke zlorabljajo, bi bilo zanje verjetno bolje, če bi jih ločili od staršev. Nihče ne bi trdil, da morajo otroci vedno ostati pri svojih bioloških starših. Kljub temu pa se strinjam z Okinovo, da je pri pogodbah o nosečnosti sporno to, da lahko oslabijo biološke vezi, ki otrokom zagotavljajo varen položaj v svetu.[38] Če bi dokazali, da so otroci zaradi pogodb o nosečnosti bolj ranljivi, če bi, denimo, take pogodbe spodbujale starše k ločitvi, bi lahko upravičeno zahtevali njihovo omejitev ali prepoved.[39] Tak argument se ne bi skliceval niti na posebno naravo reproduktivnega dela niti na obstoj posebne biološke vezi med starši in otroki. Veljal bi tudi v primerih, ko starši in otroci sploh niso genetsko povezani. Otroci so ranljivi in nesamostojni in to upravičuje moralne obveze staršev do njih. Čeprav je z omenjenim ugovorom mogoče podpreti tradicijo o nesimetričnosti, pa velja opozoriti, da nesimetrične ranljivosti niso značilne le za področje družine, spolnosti in reprodukcije, temveč jih najdemo povsod v družbenem svetu. Tako lahko ista načela, ki govorijo proti pogodbam o nosečnosti, uporabimo tudi pri ugovarjanju otroškemu delu in zagovoru pomoči nemočnim in ostarelim.

Vendar pa ugovor Okinove kaže na nesimetričnost med reproduktivnim in drugimi oblikami dela. Ali lahko z njim upravičimo prepoved pogodbene nosečnosti? Ena od težav pri ugotavljanju škodljivih posledic nosečnostnih pogodb za otroke je, da obstaja malo empiričnih podatkov o tovrstnih posledicah. Prvi znan primer pogodbene nosečnosti v Združenih državah Amerike sega v leto 1976.[40] Kljub uveljavitvi prakse umetnega oplojevanja še zmeraj nimamo na voljo nobene raziskave o posledicah anonimnosti darovalca za otroka. Prav tako ne vemo, kako na otroke vpliva različna struktura družin, od družine z enim staršem in alternativne družine pa do posvojitve. Izogibati se je treba prenagljenemu abstraktnemu sklicevanju na to, kar je najbolje za otroka, kjer nimamo na razpolago nobenega empiričnega dokaza. Še več, v primerih družin, katerih načina življenja družba ne odobrava, bodo morda moralni razlogi odtehtali najboljše interese posameznega otroka.[41] Če bi bil na primer otrok samohranilke ali lezbijke žrtev diskriminacije, to po moje ne bi bil zadosten razlog, da se ji odvzame otroka. Čeprav se torej zdi, da bi pogodbe o nosečnosti lahko ogrozile otrokove koristi, za to v tem trenutku ni nobenega dokaza, tak pomislek pa sam po sebi tudi še ne zadošča za prepoved tovrstnih pogodb.

---

ge: Cambridge University Press, 1989). Elster tudi dvomi, da bi morali v razpravah o skrbništvu prevladati premisleki o tem, kaj je najbolje za otroka.

[38] Na to opozarja tudi Andersonova. *Glej* "Women's Labor", str. 80.

[39] Pri določanju dometa tega argumenta je treba biti previden. Ločitev in posvojitev prav tako oslabita vez med starši in otroki, toda le malokdo bi bil pripravljen državi dovoliti, da zaradi tega ločitev in posvojitev prepove z zakonom.

[40] D. Gelman in E. Shapiro, "Infertility: Babies by Contract", *Newsweek*, 4. november 1985.

[41] *Glej* Elster, *Solomonic Judgements*, str. 148 in dalje.

IV. Reproduktivno delo in enakost

V prejšnjih treh poglavjih sem poskušala pokazati, da trditve o nesimetričnosti ne moremo zagovarjati niti rekoč, da si reproduktivno delo zaradi neke "bistvene" poteze zasluži drugačno obravnavo od drugih vrst dela, niti z argumentom, da pogodbena nosečnost izkrivlja naravno vez med materami in otroki, pa tudi s sklicevanjem na koristi otrok ne. Navedeni argumenti ne upoštevajo družbenih okoliščin pogodb o nosečnosti, ki so včasih še kako problematične. Poleg tega nekateri od njih povsem nekritično sprejemajo tradicionalno podobo družine. Tovrstni argumenti vzamejo trenutna stališča o obstoju materinske vezi ter o ustanovi materinstva kot izhodišče za kritiko pogodb o nosečnosti – kakor da bi bila ta stališča neproblematična.

Ali moramo v primeru zavrnitve argumentov o nesimetričnosti torej sprejeti stališče, da trg teoretično obsega prav vse? Ali lahko zavrnemo pogodbeno nosečnost in hkrati zagovarjamo trditev o nesimetričnosti, ne da bi se pri tem sklicevali bodisi na to, da je za reproduktivno delo bistveno, da ga ne moremo obravnavati kot blago, na to, da pogodbena nosečnost nujno razkroji naravo materinske vezi, ali pa na to, da so pogodbe o nosečnosti za otroke škodljive?

Menim, da izhaja najmočnejši argument proti pogodbeni nosečnosti, ki se opira na trditev o nesimetričnosti, iz pomislekov v zvezi s spolno enakostjo. Prepričana sem, da so prav ti pomisleki v ozadju številnih argumentov zoper pogodbeno nosečnost. Tako je, denimo, obravnavanje žensk in otrok kot blaga še zlasti sporno prav zaradi spolne neenakosti. Moja kritika pogodbene nosečnosti gradi na hipotezi, da bodo v naši družbi take pogodbe spremenile žensko delo v nekaj, s čimer se okoriščajo in kar nadzorujejo drugi,[42] ter da bodo okrepile stereotipe o spolih, ki so jih nekoč uporabljali za opravičevanje neenakega obravnavanja žensk.

V nasprotju z demokratičnim idealom je spolna neenakost v naši družbi še vedno trdno zakoreninjena. Spolna neenakost vključuje neenako delitev dela v gospodinjstvu in pri negi otrok, zaradi česar se občutno zmanjša možnost poročenih žensk v primerjavi z drugo delovno silo; nadalje dejstvo, da ženska, zaposlena za poln delovni čas, prejema le 59,30 % plače enako zaposlenega moškega;[43] ter končno dejstvo, da je za ženske ločitev z ekonomskega vidika pogubna (v sedemdesetih letih je življenjski standard mladih mater po ločitvi padel za 73%, medtem ko se je življenjski standard moških dvignil za 42 %).[44] V takih okoliščinah obli-

[42] Seveda dajejo pogodbe o nosečnosti pravico do nadzora nad telesom nadomestne matere tudi drugi ženski, namreč posvojitveni materi. Moj poduk je, da so zaradi takih pogodb v družbi, kjer vlada spolna neenakost, ženska telesa na voljo drugim.

[43] To je primerjava med zaslužki belih žensk in belih moških. V osemdesetih letih so temnopolte ženske in ženske španskega porekla zaslužile le 55,30 % oziroma 40,10 % moške plače. *Glej* Sara M. Evans in Barbara Nelson, *Wage Justice: Comparable Worth and the Paradox of Technocratic Reform* (Chicago: University of Chicago Press, 1989).

[44] Lenore J. Weitzman, *The Divorce Revolution: The Unexpected Social and Economic Consequences for Women and Children in America* (New York: The Free Press, 1985), str. 323.

kujejo ženske svoje preference in sprejemajo svoje "odločitve". Zato moramo tudi na odločitev ženske, da bo sklenila pogodbo o nadomestnem materinstvu, gledati v luči neenakih možnosti. Večina dela, ki ga v naši družbi opravljajo ženske, ostaja zaprta v "ženski geto" – storitveno in pisarniško delo, tajniško delo, čiščenje, opravljanje gospodinjskih del, negovanje, učenje na osnovnih šolah in strežba v gostinskih lokalih.

Domnevam, da je s spolno neenakostjo nekaj močno narobe. V skladu z mojim argumentom je pri pogodbeni nosečnosti napak ravno to, da spodbuja tako neenakost. Reprodukcijo je spolna neenakost skozi zgodovino še zlasti močno zaznamovala: ženske niso imele enakega vpliva na ustanove in običaje, povezane s človeško reprodukcijo, kot moški. V obliki, v kakršni jo poznamo danes, prispeva pogodbena nosečnost k spolni neenakosti na tri načine.

1. Pogodbena nosečnost omogoča drugim večjo možnost dostopa do in nadzora nad ženskim telesom in spolnostjo. Carmel Shalev v svoji provokativni knjigi trdi, da je glede na to, da smo dovolili prodajanje moške sperme, napačno prepovedati prodajo ženskega reproduktivnega dela.[45] Vendar pa Shaleva spregleda ključno razliko med umetno oploditvijo s pomočjo darovalca (UOD) in pogodbo o nosečnosti. UOD nikomur ne daje nadzora nad moškim telesom in spolnostjo. Moški, ki se odloči za UOD, proda zgolj proizvod svojega telesa ali spolnosti, ne pa tudi nadzora nad svojim telesom. Sedanje prakse izvajanja UOD in pogodbe o nosečnosti se od tega bistveno razlikujejo po stopnji poseganja v telo in nadzora nad njim, do katerih je upravičen "kupec". Pogodbe o nosečnosti omogočajo popoln nadzor nad ženskim telesom.[46]

Vendar pa tak nadzor ni sporen zaradi intrinzičnih lastnosti ženskega reproduktivnega dela, temveč zaradi načina, kako krepi dolgo tradicijo neenakega obravnavanja žensk. Oglejmo si podoben primer, ki pa nima takih posledic, namreč prostovoljno (plačano) vojaško službo, kjer moški prodajajo svoje borbene sposobnosti. Tako kot pogodbena nosečnost tudi vojaška služba vključuje občutne posege v telo prodajalca; odločitve o telesih vojakov so v veliki meri v rokah njihovih poveljujočih častnikov, in to v okoliščinah, ko je pogosto na kocki njihovo življenje. Vendar pa vojaška služba *neposredno* ne ohranja tradicionalnih spolnih neenakosti.[47] Da pogodbe o nosečnosti podobno kot pogodbe o vojaški službi omogočajo

[45] Shalev, *Birthpower*.

[46] Mož, ki se odloči za nakup ženskega reproduktivnega dela, lahko sam, brez ženinega soglasja, izbere "nadomestno" mater. Pogodbe o nosečnosti vsebujejo celo vrsto predpisov, ki urejajo ravnanje nadomestne matere. Mednje sodijo predpisi o zdravljenju, pogoji, ki morajo biti izpolnjeni, da lahko nadomestna mati naredi splav, ter ukrepi za reševanje njenih čustvenih težav. Tako je v primeru Baby M Mary Beth Whitehead pristala na to, da ne bo poskušala oblikovati zveze med otrokom, ki ga bo rodila, da ne bo kadila, da ne bo pila alkohola in da ne bo jemala zdravil, razen če bo tako zahteval njen zdravnik. "Na zahtevo Williama Sterna, otrokovega naravnega očeta", je soglašala tudi s tem, da bo, če bodo rezultati testov kazali na možnost pojava genetske ali prirojene napake, splavila. *Glej* "Appendix: Baby M Contract", *Beyond Baby M*, ur. Dianne Bartels (Clifton. N. J.: Humana Press, 1990).

[47] Iz tega ne sledi, da prostovoljna vojaška služba ni vprašljiva iz drugih razlogov, o katerih pa tu ne bom razprav-

drugim nadzor nad telesi, samo po sebi ni problematično. Kar je problematično, je dejstvo, da pripada pri pogodbeni nosečnosti telo, nad katerim imajo nadzor drugi, ženski, ta pa živi v družbi, ki je interese žensk skozi celotno zgodovino podrejala interesom moških prav s pomočjo nadzora nad njihovo spolnostjo in reprodukcijo.

Zagovorniki trgovanja z delom bi lahko na to odvrnili, da bi se dalo po vzoru pogodb za druge vrste dela tudi pogodbe o nosečnosti prilagoditi tako, da bodo varovale žensko avtonomijo. Vendar pa bo zaradi narave interesov vpletenih strank kljub formalnemu dogovoru težko preprečiti vsiljivost tovrstnih pogodb. Navsezadnje je njihov namen proizvesti zdravega otroka, popoln nadzor nad obnašanjem ženske pa je najboljše jamstvo za tak izid.[48]

Razen tega tudi za pogodbo o nosečnosti – kot pogodbo o reproduktivnem delu – podobno kot za druge vrste pogodb o delu velja, da z njo ne moremo izsiliti voljnosti – tega, kar pravo imenuje "specifična storitev". Če, denimo, z vami sklenem pogodbo o tem, da bom prebarvala vašo hišo, pa tega ne storim, me lahko obtožite kršitve pogodbe, a tudi če boste tožbo dobili, sodišče od mene ne bo zahtevalo, da vam prebarvam hišo. V tem se pomembno razlikujeta celo slabo plačano fizično delo in pa pogodbeno služabništvo. Če torej ženska prekrši pogodbo o nosečnosti in se odloči otroka obdržati, nasprotni stranki ne bi smelo biti dano, da sme zahtevati storitev (to je izročitev otroka), kvečjemu denarno nadomestilo.[49]

Nezmožnost, da bi stranke prisilili v spoštovanje pogodb o nosečnosti, pa lahko neljubo vpliva na *vsebino* takih pogodb, zaradi česar bodo le-te še bolj sporne. Ne pozabimo, da se tovrstne pogodbe sklepajo za daljše obdobje ter da si lahko v tem času ženska premisli in otroka obdrži. Nasprotna stranka bi potrebovala nek mehanizem, ki bi zagotavljal spoštovanje pogodbe in izročitev otroka. Na voljo sta dva taka mehanizma, ki pa sta oba sporna. (i) Pogodbo bi lahko sestavili tako, da bi ženska prejela plačilo šele po tem, ko bi izročila otroka. Toda to preveč spominja na prodajo otrok, ker se zdi, da s tem ne kupujemo toliko ženskega dela kot otroka samega. Če je s prodajo otrok res nekaj narobe, bi nas moralo nadvse zaskrbeti, da se moramo za to, da bi izsilili spoštovanje določil pogodbe o nosečnosti, zateči k ukrepom, ki pogodbeno nosečnost približujejo prodaji otrok. (ii) Pogodba bi lahko vsebovala zahtevo, da se mora ženska, ki razmišlja o spremembi svoje odločitve, o tem posvetovati s pravnikom ali psihologom. Ker pa si je vnaprej težko zamisliti, kaj pomeni odpovedati se otroku, se lahko tako posvetovanje hitro sprevrže v manipulacijo in prisilo nad ženskimi čustvi.[50]

---

ljala.

[48] Delovanje žensk v "kar največjo korist" zarodka že ureja tudi precedenčni primer. Ženska iz Massachussettsa je bila obtožena povzročitve smrti v prometni nesreči, potem ko se je njen zarodek po prometni nesreči rodil mrtev. *Glej* Eileen McNamara, "Fetal Endangerment Cases on the Rise", *Boston Globe*, 3. oktober 1989; navedeno v Lawrence Tribe, *Abortion: The Clash of Absolutes* (New York: Norton, 1990).

[49] Ta primerjava se zaplete, kadar sta nasprotna stranka in otrok vsaj minimalno biološko povezana.

[50] Na to opozarja tudi Andersonova. *Glej* "Women's Labor", str. 84 in dalje.

2. Nosečnostna pogodba znova krepi stereotipe o pravi vlogi in mestu ženske v reproduktivni delitvi dela. V času, ko so ženske zakoračile na trg delovne sile, zapuščajoč družino in uveljavljajoč se na drugih družbenih področjih, pogodbe o nosečnosti z obljubami po lahkem zaslužku spodbujajo ženske, naj ostajajo doma.[51] Medtem ko moramo v primerih, ko ženske "želijo" ostati doma, upoštevati, da so njihove možnosti za zaslužek omejene in da so prav take omejene možnosti za zaslužek oblikovale njihove preference. Pogodbe o nosečnosti v sedanjih razmerah utrjujejo tradicionalno delitev dela po spolu – moški v službo, ženske pa za štedilnik.

Razen tega bodo pogodbe o nosečnosti vplivale na dojemanje žensk v družbi: spodbujale bodo pojmovanje žensk kot "strojev za proizvodnjo otrok".[52] Verjetno bodo vplivale tudi na način, kako se ženske same dojemajo. Vse dokler prodajanje ženskega reproduktivnega dela prispeva k podrejenemu družbenemu položaju žensk in zgolj njih, ga lahko zavrnemo, sklicujoč se na načelo enakosti.

3. Pogodbena nosečnost povečuje nevarnost, ki se kaže v številnih odločitvah sodišč, da bo "materinstvo", podobno kot "očetovstvo", opredeljeno le v pojmih genetskega materiala. Mary Beth Whitehead je sodišče vrnilo starševsko pravico zato, ker je bila genetska "mati" svojega otroka. Medtem ko je Anna Johnson, "nadomestna" mati, zato ker med njo in otrokom ni bilo nobene genetske vezi, tako pravico izgubila.[53] Omenjene sodniške odločitve opredeljujejo starševstvo na osnovi genetskega prispevka. Ženski je prispevek k reprodukciji priznan le v enaki meri kot moškemu. Naravno in biološko materinstvo določajo izključno geni. Z zanikanjem prispevka nosečnosti k reprodukciji sodišča tako oživljajo stari stereotip o ženskah kot inkubatorjih moških semen.[54] Ravnodušnost sodišč do edinstvenega prispevka žensk v procesu reprodukcije je pravzaprav ena od oblik diskriminacije. Z izenačevanjem pravic žensk in njihovega prispevka s pravicami in prispevkom moških, ko se pravice in prispevek enih in drugih v resnici razlikujejo, sodišča spregledajo ustrezen temelj za priznanje posebnih ženskih pravic in potreb. Zaradi takih odločitev so ženske samo še dodatno obremenjene.[55]

---

[51] Iz tega ne sledi, da je sedanja delitev dela po spolu, zaradi katere opravljajo ženske nesorazmeren delež neplačanega gospodinjskega dela, pravična.

[52] *Glej*, Corea, *The Moter Machine*.

[53] Anita Allen je v "Ownership of Life" opozorila na nevarne posledice pogodbene nosečnosti za rasno enakost. V primerih kot *Johnson proti Calvertovim*, kjer je bila nadomestna mati Johnsonova temnopolta, starši in otrok pa bele polti, je sodnik, kar si je težko predstavljati, dosodil otroka Johnsonovi. Samo za primerjavo, v praksi skoraj ni primera, ko bi zdravega belega otroka dodelili v posvojitev črnski družini. V svoji razsodbi se je sodnik Parslow skliceval na Johnsonovo kot na otrokovo "mokro pestunjo". Vsaka popolna ocena pogodbene nosečnosti mora vključevati njene učinke na temnopolte ženske.

[54] Cerkev je v srednjem veku, denimo, trdila, da vsadijo moški v žensko popolnoma razvit (tudi z dušo opremljen) *homunkulus* (človečka). *Glej* Barbara Ehrenreich in Deidre English, *Witches, Midwives and Nurses: A History of Women Healers* (Old Westbury, N. Y.: Feminist Press, 1973).

[55] Za razumevanje načinov različnega družbenega obravnavanja žensk in moških *glej* Martha Minow, *Making All the Difference* (Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1990).

Menim, da je zavoljo posledic, ki jih ima za spolno neenakost, trditev o nesimetričnosti resnična in da so pogodbe o nosečnosti zaradi tega še posebej problematične. Sedanja spolna neenakost je temeljni razlog, zaradi katerega so pogodbe o nosečnosti napačne. Obravnavanje ženskega reproduktivnega dela kot blaga ni problematično zato, ker taka obravnava ne bi "spoštovala" posebne narave reproduktivnega dela ali ker bi odtujevala ženske od tistega, kar je bistveno za njihovo identiteto, temveč zato, ker spodbuja tradicionalno hierarhično spolno delitev dela. Iz mojega argumenta izhaja, da bi bile tovrstne pogodbe v bistveno drugačnih okoliščinah, kjer bi bili moški in ženske enakopravni in bi imeli oboji enake priložnosti, manj sporne.[56] V družbi, kjer je žensko delo vredno toliko kot moško in kjer oba v enaki meri skrbita za otroka, bi lahko pogodbe o nosečnosti v prvi vrsti omogočale priti do otroka samskim in nesposobnim osebam ter enospolnim družinam. Pogodbe o nosečnosti in podobne ustanove bi zmogle preobraziti celo nuklearno družino. Da bi lahko vnaprej zavrnili take preizkuse, bi morali precej več vedeti o možnih novih oblikah družinskega življenja, kljub temu pa menim, da bi kazalo v družbi, kakršna je naša, zavoljo njihovih posledic za položaj žensk v družbi take eksperimente prepovedati.

Hkrati pa velja opozoriti na nekatere pomisleke glede sprejemljivosti urejene oblike pogodb o nosečnosti celo v okoliščinah spolne enakosti: (1) vpliv ekonomske neenakosti,[57] (2) posledice pogodb o nosečnosti za rasno enakost, (3) potrebo, da se ženskam zagotovi sodelovanje v celotnem procesu pogodbene nosečnosti in (4) potrebo po zaščiti ranljivih otrok. O pogojih, ki bi morali biti izpolnjeni, da bi bili otroci psihološko zdravi, vemo bore malo. Enako velja za vpliv tovrstnih pogodb na število ločitev ali na druge otroke porodne matere.[58] Zaradi tega velja biti previden celo pri izvajanju takih pogodb v idealnih razmerah. Mislim pa, da bi morali v naši družbi ljudi nasploh odvračati od sklepanja pogodb o nosečnosti. To bi lahko dosegli z določilom, da so take pogodbe na sodišču neiztožljive. Poleg tega sodišče v spornih primerih "nadomestnega" materinstva pri starševskih pravicah ne bi smelo delati razlik med genetsko in "nadomestno" materjo. Tudi posredovanje pri pogodbah o nosečnosti bi veljalo ukiniti. Z navedenimi predlogi bi ljudi odvrnili od sklepanja takih pogodb, hkrati pa okrepili položaj "nadomestne" matere, ki je od vseh pogodbenih strank ekonomsko in čustveno najbolj ranljiva.

V. Sklep: plačano delo, reproduktivno delo in enakost

V članku sem predstavila in ocenila različne razloge za stališče, da bi veljalo trgovanje z ženskim reproduktivnim delom prepovedati. Kljub zavrnitvi številnih razlogov, vključno z esencialističnim, pa zagovorniki trgovanja z ženskim reproduk-

[56] Seveda je lahko v drugačnih okoliščinah tudi genetska zveza med otroki in starši šibkejša.

[57] Glede na raziskavo *Davčnega inštituta Združenih držav Amerike* so tipične stranke agencij za posredovanje nadomestnega materinstva belci in belke, ki imajo skupni letni prihodek višji od 50.000 $. Za primerjavo, 66 % "nadomestnih" mater je prijavilo skupni letni prihodek, ki je bil nižji od 30.000 $.

[58] *Glej* opombo 7.

tivnim delom po moje spregledajo, da krojijo socialno politiko tudi nematerialne vrednote. Zanje so vsa človeška dejanja posledica prostovoljnih odločitev, spregledajo pa, da so ženske in moški tako v družini kot v širši družbi neenakopravni.

Zagovorniki tržišča se v zagovoru svojih stališč pogosto sklicujejo na vrednote svobode, blaginje in nevtralnosti, pri tem pa pozabljajo, da se posameznikove preference oblikujejo v neenakem družbenem kontekstu. Način oblikovanja preferenc in obseg izbir, ki so na voljo,[59] pa sta odločilnega pomena za to, ali delovanje v skladu s takimi preferencami res povečuje posameznikovo svobodo in blaginjo.[60] V izjemnih okoliščinah bi lahko posameznik lastno blaginjo, denimo, povečal s tem, da bi se prodal v suženjstvo.[61]

Kaj pa liberalna nevtralnost? Zagovorniki trgovanja z ženskim reproduktivnim delom bi lahko trditvi o nesimetričnosti očitali, da krši liberalno nevtralnost: svobodni menjavi namreč vsiljuje načelo spolne enakosti. Razen tega pa se zdi še pristransko: dela razliko med dejanji, škodljivimi za ženske, in dejanji, ki so škodljiva za vsakogar. Vprašanje o nevtralnosti je zapleteno zaradi raznovrstnih tolmačenj tega načela. Kljub temu pa se zdita v zvezi s tem zanimivi dve vrsti premislekov. Prvič, zakaj naj bi nevtralnost merili po obstoječem načinu razdeljevanja dobrin? V članku sem poskušala dokazati, da je področje reprodukcije in spolnosti (vsaj deloma) proizvod neenakosti v socialnih, političnih in ekonomskih pravicah moških in žensk in da je zato domneva o njegovi "nevtralnosti" zgrešena. Drugič, večina liberalcev dela razliko med družbenimi praksami, kot so suženjstvo, pogodbeno služabništvo, delo za suženjsko plačilo in prodajanje volilnih glasov ali političnih svoboščin. Vsaka od teh praks po svoje spodkopava okvir svobodne izmenjave med enakimi. Če take omejitve kršijo načelo "nevtralnosti", se gola kršitev nevtralnosti ne zdi več sporna.

Pogodbena nosečnost omogoča drugim nadzor nad ženskim telesom in prispeva k ohranjanju spolne neenakosti. Nesimetričnosti v zvezi s spolom – dejstvo, da družbena razmerja zaznamuje spolna prevlada – so najboljša osnova za resničnost trditve o nesimetričnosti. Niso pa vse negativne posledice pogodbene nosečnosti povezane s spolno neenakostjo. Omenila sem te, ki se nanašajo na otroke, ter opozorila na sporno obliko, ki bi jo morale take pogodbe privzeti, da bi naredili njihova določila iztožljiva. Popolna ocena pogodb o nosečnosti bi morala ob tem upoštevati še možnost, da se bo zaradi njih poglobilo rasno razlikovanje, in pa neenakost v moči med strankami v procesu barantanja. Na nekatere od omenjenih značilnosti pogodbene nosečnosti naletimo tudi pri drugih pogodbenih delih. Pomembna smer v socialni filozofiji celo trdi, da je zaradi omenjenih značilnosti

[59] Za številne razprave o tem, kako pomemben je pri ocenjevanju družbenih praks "obseg izbire", se zahvaljujem Elisabeth Wood.

[60] Cass Sunstein kritizira politična stališča, ki obravnavajo preference kot dane, ne da bi pri tem upoštevala družbene okoliščine, ki so te preference oblikovale. *Glej* njegovo "Preferences and Politics", *Philosophy and Public Affairs*, 20/1 (zima 1991), str. 3-34.

[61] Za razpravo o takih okoliščinah *glej* Patterson, *Slavery and Social Death*.

vsako plačano delo nesprejemljivo. Njeni pripadniki poudarjajo, da podobno kot pogodbena nosečnost tudi plačano delo na ta način eni skupini državljanov omogoča, da nadzoruje in izkorišča proizvodne sposobnosti druge skupine državljanov. Vplivu spolne in razredne neenakosti na razvoj sposobnosti žensk in delavcev za premišljanje oziroma na oblikovanje njihovih preferenc so v politični filozofiji na žalost posvečali bore malo pozornosti. Vprašati se je treba: katere vrste delovnih in družinskih odnosov in okolij najbolj pospešujejo razvoj sposobnosti za premišljanje, ki so nujno potrebne za podporo demokratičnih ustanov?